

Ն Ի Ի Թ Ի Ն Կ Ա Ջ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Մարդկային զգայարանները ՆԱԽԱԲԱՆ առարկայի մը արտաքին յատկութիւններն հաղորդելու սահմանուած են մտային կեդրոններու։ Այսպէս օրինակ, որ և իցէ առարկայի մը գաղափարը կ'ունենանք անոր գոյնէն, հոտէն, համէն, կարծրութենէն, ձեւէն, տաքութենէն եւն։ Կան սակայն յատկութիւններ, որոնցմէ է ծանրութիւնը, որ զգայարանքի տակ չեն իյնար և զուտ բաղդատական և մտային յարաբերական յատկութիւններ են որ կրնան վերածուիլ թուաբանական վերացական բացատրութեան մը։

Այս բոլոր յատկութիւններն առարկայի մը ներքին կազմութեան վրայ ոչ մէկ գաղափար տալու ի զօրու են և հետեւաբար նիւթին էութիւնը բացատրելու անբաւարար։ Արդ քարի կտոր մը որուն գաղափարն ունինք մեր զգայարաններուն փոխարինած իր բոլոր յատկութիւններով, ինչ կը պարունակէ իր մէջ։ Կը պատասխանենք թէ ան իր մէջ կը պարունակէ նիւթ մը (matière)։ Ինչ է ապա նիւթը որուն վրայ մարդկային միտքը վերջնական գաղափար մը չունի՝ բայց եթէ շարք մը տեսութիւններու վրայ յեցած։

Հետաքրքրութիւնը որ յառաջադիմութեան ազդակներէն զօրաւորագոյնն է, մարդկային մտքի ուշադրութիւնը նիւթին էութեան դարձուցած է, հարց մը որ աւագ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ քաղաքակրթութեան պատմական դանին։

Ինչ է նիւթը և ինչ է կազմութիւնը։ Երբ քիմիագիտութիւնը իր նորափթիթ օրօրանին մէջ կը գտնուէր, արաբ ալքիմիկներ փիլիսոփայական քարը գտնելու հետամուտ էին որ ի վիճակի պիտի ըլլար ամէն առարկայ ոսկիի փոխել։ Փիլիսոփայական քարի հարցը իր մէջ

կը պարունակէր, իր սաղմնային վիճակին մէջ, ամէն գոյացութեան (substence) մէկ ծագում ունենալու գաղափարը, որ ապա մեռաւ ալքիմիկներու ապարդիւն աշխատանքներուն հետ։

Բնագիտական առումով, յոյն փիլիսոփայութիւնը¹ արդէն տուած էր նիւթին բաժանականութեան և հիւլէի (atome) գաղափարը։ Հիւլէն վերջին անբաժանելի մասնիկն էր։ Ասիկա սակայն մտային վերացական տեսութեան մը ծնունդ էր և ոչ թէ ուղղակի փորձառութեան մը հետեւանք։

Քիմիաբանութեան հսկայաքայլ յառաջիւստացումին՝ Տալլոն 1803ին եկաւ գիտնականօրէն բացատրել յոյն իմաստասիրութեան այնչափ գեղեցիկ տեսութիւնը, նիւթին բաժանականութեան եւ հիւլէին նկատմամբ, իր գտած հետեւեալ օրէնքներով։

ա) Բաղադրեալ մարմին մը միշտ նոյն համեմատութեամբ պարզ մարմիններէ կը կազմուին։

բ) Բաղադրեալ մարմինները որոշ դասակարգ մը պարզ մարմին մը բազմապատիկ համեմատութեամբ (proportions multiples) միացումով կը կազմուին։

Քիմիաբանութեան այս հիմնական երկու օրէնքները եկան նոր ոյժ մը տալ և սթափեցնել մարդկային միտքը որով հիւլէական տեսութիւնն սկսաւ նորանոր և բազմապիսի հետազոտութեանց առարկայ դառնալ։

Տալլոնի համար հիւլէն (atome) այն վերջին կտորիկն է պարզ մարմին մը որ քիմիական յարափոխութեան (réactions)

1. Դիմոկրիդէսի իմաստասիրութեան հիմը կը կազմէ հիւլէն՝ զոր ինք յղացած ու սահմանած է։

մէջ կը գտնուի որոշ բաղադրութիւններէ և կը միանայ ուրիշի՝ առանց քայքայուելու։ Պարզ մարմին մը ամենավերջին անբաժանելի կտորիկը կ'անուանուի հիւլէ (atome) և բաղադրեալ մարմինն՝ մասնիկ (molecule)։ Չուրի մասնիկը բաղկացած է երկու հիւլէ ջրածինէ (hydrogène) և մէկ հիւլէ թթուածինէ (oxygène)։ Ահա թէ ինչպէս ծնունդ կ'առնէ Տալլոնի առաջին օրէնքը։

Տալլոն կը նկատէր հիւլէն իբրեւ անբաժանելի։ Ինչ որ կը հաստատէ թէ բոլոր գոյացութիւնները սկզբնական հասարակաց նախանիւթէ մը յառաջ եկած չեն, այլ գոյութիւն ունեցած են նոյն ներկայ ձեւին տակ։

Սակայն Փրուդ, 1815ի առեկները, չգոհանալով Տալլոնի տուած սահմանումէն, ձեռնարկեց դիտումի և դատումի ուրիշ կերպի մը։ Քննելով բոլոր պարզ մարմիններու հիւլէական կշիռը՝ հաստատեց թէ բոլորն ալ ջրածինին հիւլէական կշիռին բազմապատիկներն են, ուրիշ հետեւցուց թէ բոլոր միւս հիւլէները կազմուած են ջրածինի հիւլէին բազմաձուլմամբ։ Այս նոր տեսութիւնը հասարակաց և ընդհանրական նախանիւթի մը գոյութեան գաղափարը նորէն ասպարէզ նետեց։

Այնքալ դարուն, հիւլէին բաժանականութեան հարցը մեծ քննադատութեանց և վիճարանութեանց տեղի տուաւ և եկան այն եզրակացութեան թէ անբաժանելի կարծուած հիւլէն բաժանելի կրնար ըլլալ, հետեւաբար պէտք էր գտնել անոր բաղկացուցիչ տարրերը։

ԵԼԵԿՏՐՈՆ ԵՒ ՆԻՒԹԻՆ

Ելեկտրական նորանոր երեւոյթներ յենարան հանդիսացան նիւթի կազմութեան մասին եղած նոր տեսութեանց, որոնց համաձայն ան նիւթը՝ ելեկտրական կազմութիւն ունի և ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ խտացած ոյժ։

Երբոր յարմար ամանի մը մէջ դնենք ջուր որ մէջը լուծած է որ և իցէ աղ մը, օրինակ ծծմբական կիր (So⁺Ca), և երբոր այդ ամանէն ելեկտրական հոսանք մը անցնենք, կը տեսնենք թէ այդ աղը կը բաժնուի երկու մասի (So⁺-- և Ca⁺⁺) մին դրական բեւեռին երթալով և միւսը բացասականին։ Այս երեւոյթը մտածելու տայ նախ՝ թէ աղ մը իր լուծուած վիճակին մէջ արդէն իսկ բաժնուած կ'ըլլայ ելեկտրական տեսակէտով՝ իր բաղկացուցիչ մասերուն (ion) և ապա թէ այդ մասերը բեռնաւորուած կ'ըլլան զրական և բացասական ելեկտրականութեամբ։ Երբ ելեկտրական հոսանքն հաստատուի, բացասական բեւեռը իրեն կը քաշէ զրական ելեկտրականութեամբ բեռնաւորուած մասերը, և զրականը՝ բացասական ելեկտրականութեամբ բեռնաւորուածները։

Պրաուն դիտեց թէ լուծուած աղի մը այս բաղկացուցիչ մասերն անկանոն շարժումներ ունին, որոնք Պրաունական շարժումներ անուամբ կը ճանչցուին գիտական աշխարհին մէջ։

Ամփոփելով՝ աղ մը իր լուծուած վիճակին մէջ կը բաժնուի իր բաղկացուցիչ մասերուն, որոնք զրական կամ բացասական ելեկտրականութեամբ բեռնաւորուած են։

Մինչդեռ զրական ելեկտրականութիւնը տեսնուած է ջրածինի և անկէ մեծ հիւլէներու վրայ, բացասականը հաստատուած է շատ աւելի փոքրիկ յենարաններու վրայ։ Ասկէ կը հետեւի թէ զրական ելեկտրականութիւնը հիւլէին ներքին կազմութեան վրայ ոչ մէկ դեր կը խաղայ և ընդհակառակն բացասականը ըլլալով աւելի փոքրիկ յենարաններու վրայ (մոտաւորապէս 1800 անգամ փոքր քան ջրածինին հիւլէն), որոնք միանալով կը կազմեն հիւլէն, մեծ դերակատարն է նիւթի կազմութեան, և շատ արդար կերպով նիւթին տիեզերական բաղկացուցիչը կ'անուանուի։ Այս բացասական ելեկտրականութեան բերը վերցնող յենարանը կ'ըսուի Ելեկտրոն։ Ըստ այս նոր տեսութեան, գոյացութիւն

ներքին իրարմէ կը զանազանուին իրենց հիւլէի պարունակած էլեկտրոնի թուին տարբերութեամբ:

Ելեկտրոններու գոյութիւն ունենալը հաստատուած է հետեւեալ կերպով:

Ապակեայ գոց խողովակի մը մէջի օդը պարպելով (մէջի ճնշումը պէտք է աւելի նուազ ըլլայ քան 0,01 հազարորդամեղը սնդիկ) երկու բեւեռներէ, որոնք խողովակին ծայրը կը գտնուին, կ'անցնեն ելեկտրական հոսանք մը: Ապակին վատ հաղորդիչ ըլլալով ոչ մէկ հոսանք կ'անցնի, սակայն երկու բեւեռներուն միջեւ կը գոյանայ ելեկտրական մակարդակի տարբերութիւն մը (différence de potentiel): Երբ այս տարբերութիւնը հասնի մի քանի հարիւր վոլթ նուազագոյն, զրական բեւեռ կը սկսի լուսաւորուիլ: Այս երեւոյթն արդիւնք է բացասական ելեկտրականութեան հոսումին (flux) որ կը կատարուի, ոչ թէ լոյսին պէս ալեկոծեալ շարժումի մը ձեւով, այլ ուղղակի բացասական ելեկտրականութեան մանրէներու արտածումով՝ բացասական բեւեռէն դէպ ի զրականը: Այս մանրէները ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ ելեկտրոններ, որոնք շատ փոքր յենարանի մը վրայ բեռցած բացասական ելեկտրականութիւն, կը փոխադրեն դէպ ի զրական բեւեռ՝ ահելի արագութեամբ:

Նախ՝ որպէս զի ոչ մէկ կասկած մնայ թէ այդ լուսաւորման երեւոյթը կը կայանայ բացասական ելեկտրականութեամբ բեռնաւորուած մանրէներու՝ Ելեկտրոնի՝ հոսումին, ճարտար փորձարաններ խողովակի լուսաւորուած մարդին մէջ զետեղելով ելեկտրաչափ (électromètre) յաջողեցան բացասական ելեկտրականութիւն հաւաքել: Կրկնել օգտակար է թէ այդ լուսաւորող ճաճանչները որ Քարոտական ճաճանչներ անուամբ կը ճանչցուին, ալեկերպ շարժումի չեն ենթարկուիր, այլ ուղղաճիւղ շարժում մ'ունին:

Ապա՝ որպէս զի գաղափար մը տանք այդ շարժումի արագութեան վրայ, զրենք անոր բացատրութիւնը:

$$v = \sqrt{\frac{2eU}{m}}$$

ուր v ելեկտրոններու արագութիւնն է, U ելեկտրական մակարդակներու տարբերութիւնը, e ելեկտրոնի ելեկտրական բեռը (բացասական), m այն նիւթը՝ որու վրայ e զետեղուած է:

Երբ $U = 110$ վոլթի, v հաւասար կ'ըլլայ 6000 հազարամեղրի, երբ U հաւասարի 30,000 վոլթի, v կը բարձրանայ 100,000 հազարամեղրի:

Մինչդեռ ելեկտրոններու արագութիւնը կը փոխուի ելեկտրական մակարդակներու փոփոխումով, $\frac{e}{m}$ համեմատութիւնը, չափաւոր արագութեանց համար կը մնայ զգալիօրէն անփոփոխ: Զանազան մերսուներով կատարուած փորձեր տուած են $\frac{e}{m}$ ին արժէք մը որ 1800 անգամ աւելի փոքր է քան ջրածինի հիւլէն:

Սակայն ելեկտրոններու գոյութիւնը չի տեսնուիր միայն Քարոտական ճաճանչներով, այլ բոլոր մարմինները, բարեխառնական բացառիկ պայմաններու տակ, քիմիական յարաբերութեանց (réactions chimiques) մէջ կամ անդրամանիշակ ճաճանչներուն (ֆ ճաճանչներ) ազդեցութեամբ, կ'արտադրեն ելեկտրոններու հոսումներ, և ռադիոգործօն (radioactif) մարմիններու մէջ կը կազմեն β ճաճանչները:

Ամփոփելով կը հետեւեցնենք թէ՛ ելեկտրոնը բացասական ելեկտրականութեան մանրէական բեռ՝ եւրիկ տիեզերական բաղկացուցիչն է:

Ըսինք թէ ելեկտրոնը ելեկտրական բեռ մըն է յեցած փոքրիկ նիւթէ յենարանի մը վրայ: Արդ եթէ ան նիւթին տիեզերական բաղկացուցիչն է, ինչպէս կ'ունենայ իբր յեցակէտ նիւթը՝ Յուցնենք թէ

$$1. \quad v\text{-ին բացատրութիւնը գտնել շատ պարզ է, բաւական է գրել թէ կենդանի ոյժին կէսը որ է } \frac{1}{2} m v^2 \text{ հաւասար է այն աշխատանքին որ } e \text{ կը կատարէ } U \text{ բարձրութենէն ինչալով, այսինքն } eU. \text{ Աւելի}$$

$$\frac{1}{2} m v^2 = eU \text{ ուրկէ } v = \sqrt{\frac{2eU}{m}}$$

այդ յեցակէտը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ նոյնինքն ելեկտրական բեռը:

Ինչո՞ւ համար վերագրեցինք ելեկտրոնին զրոյ յենարան մը. պարզ անոր համար որ ան ունի որոշ անգործութիւն (inertie), յատկութիւն՝ որուն հետեւանքով մարմին մը կը շարունակէ իր ներկայ վիճակը և զայն իր այդ վիճակէն ուրիշ մը անցընելու համար պէտք է որ անցնինք միջանկեալ բոլոր վիճակներէն: Այսպէս, օրինակի համար, մարմին մը իր հանգստեան վիճակէն շարժման որոշ աստիճանի մը հասնելու համար, այդ մարմինը անցընելու է բոլոր միջանկեալ վիճակներէն, ինչ որ կը նշանակէ թէ անմիջապէս անիկա յաջորդ վիճակին անցնիլ կը դժուարի:

Ո՞ր յատկութիւններն են որ ծնունդ տուած են նիւթի գաղափարին: Նախ զանգուածը որ մարմին մը մէջ ամբարուած նիւթով կը յատկանշուի, յետոյ անգործութիւնը որ վիճակը փոխելով կը յայտնուի, և ապա ծաւալը որ կարողութիւն մըն է որոշ միջոց մը զբաւելու:

Սակայն այսօր յայտնի ճշմարտութիւն է թէ զօրութիւնը (énergie) ունի նմանահասկէս որոշ անգործութիւն եւ ահա թէ ինչպէս: Երբ ելեկտրական հոսանք մը բանանք, ան անմիջապէս չի հաստատուիր և երբոր գոցենք նոյնպէս վայրկեանական հոսանքին զազարում չ'ըլլար:

Արդ, ելեկտրոնի մեր վերագրած յենարանը կրնայ նոյնինքն իր ելեկտրական բեռն ըլլալ և այսպէս եւրիկ իր ղառութի զօրութեան: Այս ենթադրութիւնը այնքան համեմատելի է ներկայ գիտական հոսանքներուն՝ որ ոչ ոք կրնայ զայն կասկածի ենթարկել:

Եթէ ելեկտրոնը ուրիշ նիւթական յենարան չունի բայց եթէ իր ելեկտրական բեռը, ինչպէս ան չի տարածուիր ու չի ցնդիր: Մեծ հաւանականութեամբ գոյութիւն ունի ուրիշ զօղիչ ոյժ մը (cohesion) որ զանի իր սահմանափակ մանրէական վիճակին մէջ կը պահէ:

Իսկ զալով ելեկտրոնի մեծութեան, եթէ նկատենք թէ ան միայն ելեկտրամագնի-

սական ծագում ունի և եթէ գնտածել է շատ զիւրութեամբ կը գտնենք անոր ճառագայթը որ է $1,86 \times 10^{-13}$ հրդեհը: Ընդունելով որ հիւլէ մը (atome) իր կազային վիճակին մէջ ունի 10^{-8} հաւերորդամեղը ճառագայթ, ելեկտրոնին ճառագայթը 50,000 անգամ աւելի փոքր է հիւլէն: Կամ ուրիշ բաղադրութեամբ, եթէ հիւլէն 2,5 մեղր ճաճանչով գոնատ մը ներկայացնէ, ելեկտրոնը անոր վրայ գրեթէ աննշմարելի կէտ մը կ'ըլլայ:

Մինչեւ հոս մեր յօդուածին մէջ ցոյց տուինք թէ ինչպէս կազմուած է նիւթը, թէ ելեկտրոնները տիեզերական բաղկացուցիչներն են բոլոր նիւթերուն, և թէ ելեկտրոնը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ բացասական ելեկտրականութեան բեռ մը և հետեւեցուցինք թէ նիւթը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ զօրութիւն: Արդ գաղափար մը ունենալու համար թէ փոքրիկ առարկայ մը որչափ զօրութիւն կրնայ ամբարել՝ տանք հետեւեալ տեղեկութիւնները:

«La Science et la vie» հանդէսին մէջ, գիտնական մը՝ ոգեւորուած այս նոր տեսութեան գեղեցկութենէն՝ կը գրէր թէ զամի մը գլուխին մէջ ամբարուած զօրութիւնը ի վիճակի է համայն աշխարհը փոշիացնելու:

Ներկայ հաշիւները սակայն կու տան հետեւեալ թիւերը: Մէկ կրամ ծանրութիւն ունեցող մարմին մը կը ներկայացնէ 9×10^{20} կրկ, ինչ որ կը ներկայացնէ 21,5 միլիոն մեծ տաքութիւն (grande calorie):

Նիւթին զօրութիւն ըլլալուն մեծագոյն փաստն ալ ռադիոգործօն շարք մը մարմիններու հրաշալի երեւոյթն է: Այս մարմինները կ'արտադրեն α և β ճառագայթներ որոնք զօրութիւն են և իրենց նիւթեղէն զանգուածը կը նուազի: Եթէ նիւթը զօրութիւն չըլլար, ի վիճակի պիտի

1. Արդ աշխատանքի (եւրկիա) միութիւնն է որ կը սահմանուի մէկ կրամ ծանրութիւնը մէկ հարիւրորդ մեղր փոխադրութիւնը մէկ տիւնի (dyne) ազդեցութեամբ: Տե՛նք ուժին միութիւնն է:

չըլլար ճաճանչներ արտացոլանալ, և իր զանգուածը պիտի չնուազէր: Այն զանգուածը որ կը նուազի, անշուշտ կը փոխուի իր համարժէք զօրութեամբ:

Յիշենք թէ նիւթին կազմութեան այս նոր բացատրութիւնը կը սասանէ երկու նշանաւոր սկզբունքներ, որոնք անխորտակելի ճշգրտութեան մը վրայ հիմնուած ըլլալ կը թուէին. նախ՝ Լաւուազիէի օրէնքը: Քիմիական յարափոխութեանց (réaction) մէջ արտադրուած տաքութիւնը կը նուազեցնէ մարմիններուն զանգուածը:

Լաւուազիէ

Յ. ԴԱՆԻԹԵԱՆ

Chrestomatie de l'Arménien moderne
publié par F. MACLER
Librairie Orientaliste. Paul Geuthner
Paris, 1932.

Տարի չ'անցնիր որ Ուս. Ֆ. Մաքլէր հատոր մը հրատարակ չհանէ: Այս անգամ հրատարակած է Ծաղկաբաղ մը հայ արդի հեղինակներու գրուածքներէն, կամ լաւ եւս ընթերցարան մը այն օտարներուն համար, որ արդի հայերէնը կ'ուսանին: Կտորներու ընտրութեան մէջ գրական կամ գեղեցկագիտական ոչ մէկ նկատառում, ընդհակառակն աւելի լեզուական պարզութեան և զիւրմբունքի լիութեան ուշ դարձուցած է, ինչպէս կը յայտնէ գիրքը կազմող երեք էջ ֆրանսերէն նախաբանին մէջ. այս պատճառաւ ընթերցարանին առաջին կտորները քաղուած են «Մայրենի լեզու»-ներէ: Այնուհանդերձ հատորին մէջ զրուած Արովեանի հինգ էջնոց կտորէն, ինչպէս և ուրիշներէ, օտար հայագէտ մը շատ բան պիտի չկարենայ հասկնալ: Երկու անջատ մասերու մէջ գետեղուած են Արեւելահայ և Արեւ-

մտահայ գրականութիւններէն առնուած մասեր՝ արձակ և տաղաչափուած, առանձին տիտղոսներու ներքեւ: Կովկասահայ քերթողներէ երեք ոտանաւորներ միայն հիւրասիրուած են, Ա. Արովեանէ, Ս. Մատուրեանէ և Ղ. Աղայեանէ: Իսկ արեւմտահայ բանաստեղծներէն ընդունուած են Մեր. Պարսամեան, Զ. Գալէմբեարեան և այլն և անտեսուած Մեծարենց, Ալիշան եւն.: Յետ Հայաստանի արդի Հանրապետութեան տարիներ առաջ որդեգրած նոր ուղղագրութեան վրայ տեղեկութիւններ տալու, Տ. Դաւիթ Բէկի ձեռքով, կը մէջբերէ՝ իբր նմոյշներ այդ ուղղագրութեան, Խորհրդահայ օրաթերթերէ հանուած կտորներ:

Գրքին այս կազմը շատ պարզ կը ցուցնէ թէ սոյն հատորը ամենեւին նպատակ չունի ծանօթացնել օտարներուն հայ արդի գրականութիւնը իր կեանքին ու յառաջիադացման և զինքը յատկանշող գեղեցկութիւններուն մէջ: Ու չեմ ալ կարծեր որ յարգելի Ուսուցչապետը այդ յաւակնութեամբ հրապարակ իջած ըլլայ. նոյնիսկ բոլորովին մոռցուած են Խորհրդային Հայաստանի նոր սերունդի գրական ներկայացուցիչները և օրագիրներէ հատուածներ ընդունուած:

Ամէնէն վերջը գետեղուած է գրքին պարունակած հայերէն բառերուն հասկացողութեան համար հայերէնէ ֆրանսերէն բառգիրք մը: Հատորը այնքան ստուար ալ չէ, միջին գիրքով ընդամենը 400 էջերէ կը կազմուի. այնուհանդերձ կ'արժէ 100 ֆրանք:

Հ. Կ. Ք.

ԲՈՒՆՈՐ ՀԱՅ ԳՐԻ ՄՇԱԿՆԵՐՈՒՆ

Միւսիմարեան Ուստիս հայկական մատենադարանին ղրկեցէք ձեր բոլոր հրատարակութիւններէն (գիրք, թերթ, օրագիր եւն.) գրախօսելու կամ համարժէք գրքեր ստանալու պայմանով:

Մի մոռնաք որ այդ կերպով ստատարած պիտի ըլլաք միանգամայն ողբ. Հ. Ա. Ղազիկեանի կիսատ թողած հսկայ «Հայկ. մատենագիտութեան» ամբողջական հրատարակութեան ատաղծ հայթայթելով եւ աշխատողները քաջալերելով: ԽՄԲ.

Հ. ՅԱԿՈԲՈՍ Վ. ՏԱՇԵԱՆ

Պարզապէս խոստում մը կատարելու համար չէ որ այս տողերը կը գրենք, այլ հոգեպէս բաժանորդ ըլլալու ազգային մեծ սուգին՝ մեծանուն բանասէրին մահուան համար, և մեր կարգին արձանագրելու հայ գրականութեան էջերուն մէջ՝ անբասիր կեանքը, անբաւ գործը և անբաւ փառքը այդ «Ազնիւ Մարդուն», հայրենասէր Սրտին, ստեղծող Մտքին», այն պահուն, երբ, յետ արդիւնալից կեանքի մը, նա անդարձ մեկնելով մեզմէ, ընդերկար ալկնապիշ կը թողու մեզ լուսաւոր հետքին վրայ որ իր ետեւէն կ'երկարի, և ան՝ անշուշտ անջինջ՝ որքան պիտի ապրի և հետագօտէ հայ միտքը գրական բանասիրական մարզին մէջ:

ԿԵԱՆՔԸ. — Հ. Յակոբոս Վ. Տաշեան — մկրտութեան անունով Ֆրանչիսկոս — ծնած է Կարնոյ Արծաթի գիւղը, 25 Հոկտ. 1866ին: Ֆրանչիսկոս իր մանկութեան օրերուն կը կրէ աչքի ծանր հիւանդութիւն մը, որուն ի դարման՝ բարեպաշտ ծնողքը ուխտ կ'ընեն իրենց զաւակն Աստուծոյ սուրբ Սեղանին պաշտօնեայ նուիրելու՝ եթէ բուժուի. և իսկապէս, անոր բուժու մին վրայ ծնողաց խոստումն ալ գործ կը դառնայ: Ֆրանչիսկոս 1880, Նոյեմբեր 20ին մուտք կը գործէ Վիեննայի Միւլթարեան հայրերու մեհաստանը:

Կանխենք ըսել թէ Տաշեան այն ատեն կը վառէր իր գիտնականի ճրագը — որ յետոյ փառոս մը պիտի դառնար հայ բանասիրութեան փոթորկոտ ծովի ափին — երբ արդէն իր վերջալոյսին մէջ էր վաստակաւոր Գաթըրճեան, և իր չիրագործած ծրագիրներու և մանաւանդ «Արբազան Պատարագամատոյցը Հայոց» հսկայ գործը՝ Տաշեան ինքն էր որ օր մը վերստին

քննած, լրացուցած և ճոխացուցած յաւելուածներով լոյս աշխարհ պիտի հանէր: Նոյնինքն Տաշեան պիտի ըլլար դարձեալ, որ օր մը հայ լեզուի հնութեան և դարաւոր կեանքի մեծղի մէկ յուշարձանը պիտի կանգնէր «Ուսումն հայերէն դասական լեզուի», գործ մը զոր եթէ կազմած էր իր մանկութեան դաստիարակ և ուսմանց վերակացու Հ. Քերոբէ Սպենեան, սակայն Տաշեանի բովբէն անցած, նոր և հսկայ կերպարանք պիտի առնէր, մեծ ու պատկառելի. դժբախտաբար կիսատ:

Ուշիմ և ազնիւ պատանին իննամեայ ընթացքով մը 1880 Նոյ. — 1889 Դեկտ. կ'աւարտէ ուսումները և կը քահանայանայ Գեւ. Ա. Այտընեանի ձեռքով 1889 Դեկտ. 25ին: Եւ այդ օրերէն կը սկսի անոր ուսուցչական ասպարէզը իր վանքի աշակերտութեան, որոնց կը դասախօսէ՝ իմաստասիրութիւն եւ հայերէն: Բայց, ինչպէս կ'ըսէ Հ. Ներսէս Վ. Ալիւսեան, Տաշեան շուտով կը հրաժարի այդ գործէն հետեւելու համար իր նախընտրած ասպարէզին՝ հայկական մատենագրական ու բանասիրական ուսումներու, որոնց մէջ այնքան պիտի փայլէր և նպաստէր հայ և օտար ուսումնասէրներու:

Համեմատօրէն խաղաղ կեանք մ'անցուց նա: 1893ին Հ. Գ. Գալէմբեարի հետ կ'ուղեւորի դէպ ի թրիեսթ և Վենետիկ. 1894ին կ'երթայ Պերլին՝ ուսումնասիրելու համար տեղոյն Արքունի Մատենադարանի հայերէն ձեռագիրները, եւ կը ցուցակագրէ զանոնք: Գործ մը՝ որ դեռ ան-

1. Ողբացեալ Հ. Յ. Տաշեանի կենսագրական այս հակիրճ տողերուն մէջ Հ. Ալիւսեանէն կ'օգտուինք. «Հանդէս Ամս.» Թ. 1-2. 1933: